

УДК 349.4

К.Є. Даньшина

**ПРОБЛЕМА ФЕРМЕРСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ:
ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ**

Анотація. Стаття присвячена проблематиці становлення фермерського господарства в Україні. Автором висвітлено коло актуальних питань трудових відносин цього інституту господарювання в нашій країні та запропонований власний погляд на подальший його розвиток з урахуванням сучасних тенденцій та проблем вітчизняного суспільства на етапі становлення та розбудови дійсно правової держави в Україні.

Ключові слова: фермерське господарство, правове регулювання, трудові відносини, стан, тенденції, розвиток.

Анотация. Данная статья посвящена проблематике становления фермерского хозяйства в Украине. Автором освещен ряд актуальных вопросов трудовых отношений этого института хозяйствования в нашей стране, а также предложена собственная точка зрения на перспективу его развития с учетом современных тенденций и проблем отечественного общества на этапе построения действительно правового государства в Украине.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, правовое регулирование, трудовые отношения, состояние, тенденции, развитие.

© Даньшина К.Є., 2010.

Abstract. Given article is devoted to problematics of development of a farm of Ukraine in which it is analysed a circle of pressing questions, labour relations in a farm. Own sight at the further development of this institute in Ukraine is offered, in view of modern lines and problems of the Ukrainian society, at a stage of becoming is valid a lawful state in Ukraine.

Key words: Farm, legal regulation, labour relations, a status, tendencies, development.

У результаті трансформаційних змін, що відбулися в аграрному секторі України протягом останніх двох десятиріч, на базі колишніх колективних та переважної більшості державних підприємств утворені підприємства нових організаційно-правових форм. Метою даного процесу був пошук ефективно функціонуючого власника землі та ефективної форми господарювання в суспільному секторі. Втім процес трансформації форм господарювання супроводжувався руйнацією матеріально-технічної бази, суттєвим зниженням ефективності.

Фермерські господарства є традиційною для України формою господарювання на селі. Ефективність їх діяльності значною мірою залежить від правильної організації виробництва, раціонального використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів. Тому важливе значення має пошук резервів підвищення ефективності насамперед виробничої діяльності фермерських господарств – як традиційних, так і тих, що займаються органічним виробництвом, яке останнім часом набуває дедалі більшого поширення.

Особливість сучасного розвитку трудових відносин у галузі сільського господарства полягає в тому, що в аграрному секторі економіки протягом останніх років відбувається процес реформування майнових та земельних відносин, унаслідок чого змінилися не лише виробничі відносини, а й трудові.

Науковому дослідженню фермерського господарства як окремого інституту аграрного права приділяли увагу такі вчені-правознавці, як Н. І. Титова, М.В. Шульга, В.Н. Жушман, П.Ф. Кулинич, В.Ю. Уркевич, В.З. Янчук, Г.Є. Бистров, М.С. Долинська та ін.

Однак питання правового регулювання фермерського господарства належним чином комплексно не досліджувались, що, на жаль, на практиці становить певну проблему у самій сутності якісного існування цього інституту господарювання в Україні на сучасному етапі. Тому ми ставимо за мету, з урахуванням вимог до обсягу публікації, висвітлити в нашій статті саме коло актуальних проблем існування та перспективи розвитку фермерського господарства в нашій країні відповідно до сучасних тенденцій та міжнародного досвіду.

Фермерське господарство – особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку. В сучасних умовах така форма аграрного господарювання потребує особливого правового захисту та підтримки з боку держави.

Виникнення фермерських господарств в Україні пов'язане з реформуванням аграрних відносин та здійсненням ринкових економічних перетворень. Як справедливо відзначила у аспекті цієї проблематики Н.І. Титова, йдеться про ліквідацію

монопольного існування таких суб'єктів, які уособлювали лише крупні суспільні форми господарювання на землях сільськогосподарського призначення (колгоспів та радгоспів), і виникнення нових форм господарювання на цих землях [1, с. 184]. Фермерство – нова для сучасного періоду форма господарювання на землях сільськогосподарського призначення. Отже, це явище, яке характеризує сільськогосподарський сектор економіки і всю економіку в Україні.

У даний час діяльність фермерських господарств регулюється Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. [3], а також нормативно-правовими актами цивільного, господарського та інших галузей законодавства.

Фермерське господарство є прогресивною формою підприємництва в сільському господарстві. Її відмінною особливістю є те, що членами фермерського господарства можуть бути тільки члени однієї сім'ї. Закон України «Про фермерське господарство» не містив точного списку осіб, які можуть стати його членами. Це створювало кожного разу труднощі в застосуванні норм закону на практиці [4, с. 124]. Така ситуація не була залишена без уваги і на даний момент набрали юридичної сили зміни в статтю 3 цього Закону щодо уточнення родинних стосунків, що дають право бути членами господарства.

Отже, згідно з новими змінами до членів сім'ї і родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, бабуся, дідусь, прабабуся, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні і двоюрідні брати і сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, що знаходяться у родинних стосунках першого ступеня спорідненості зі всіма вищезазначеними членами сім'ї і родичами (батьки такої особи і батьки чоловіка або дружини, його чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, зокрема усиновлені ними діти). Після таких змін кожен п'ятий українець є членом сім'ї або родичем голови фермерського господарства і може отримати статус його члена.

Склад фермерського господарства може збільшуватись або зменшуватись у зв'язку з народженням дітей чи вибуттям окремих його членів. Нові родичі можуть вступати до господарства за згодою всіх його членів. Кожен член господарства самостійно вирішує питання про вихід із нього, для цього не потрібен дозвіл інших членів. При створенні одним із членів сім'ї селянського (фермерського) господарства інші члени сім'ї та родичі самостійно приймають рішення про участь в його діяльності. Інтереси селянського (фермерського) господарства перед підприємствами, установами та організаціями, окремими громадянами представляє голова господарства. Голова селянського (фермерського) господарства може доручати виконувати свої обов'язки і використовувати право голови одному з членів господарства. Голова і члени селянського (фермерського) господарства не можуть постійно працювати в інших підприємствах, установах та організаціях [5, с. 276]. Голова фермерського господарства може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

З особами, залученими до роботи в селянському (фермерському) господарстві, укладається трудовий договір (контракт, угода) у письмовій формі, в якому

визначається термін договору, умови праці (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка, форми оплати праці, її розміри та ін.). Трудовий договір (контракт, угода) підлягає реєстрації в місцевій раді, що передала земельну ділянку у власність або надала в користування, якщо селянське (фермерське) господарство є основним місцем роботи цих осіб.

Усі члени фермерського господарства, починаючи з 16-річного віку, і особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), підлягають державному соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченню нарівні з працівниками сільського господарства відповідно до чинного законодавства. Фермерське господарство як юридична особа є страхувальником (роботодавцем) для фізичних осіб, які працюють у ньому на умовах трудового договору (контракту), і зобов'язане нараховувати на суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників внески на соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та сплачувати їх у встановлені строки та в повному обсязі. Отже, фермерське господарство відповідно до чинного законодавства несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну його членам і особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними своїх трудових обов'язків.

Головою фермерського господарства є його засновник або інша особа, яка є його правонаступником. Законодавством допускається залучення до роботи у фермерському господарстві також і найманих працівників, які працюють за трудовим договором (контрактом). Такими працівниками, на нашу думку, можуть бути і родичі, які не є членами господарства, зокрема працюють у вільний від основної роботи час, під час відпусток.

Відносини між такими працівниками і фермером регулюються трудовим законодавством, оскільки ця категорія працівників не є членами господарства навіть у тому випадку, коли вони перебувають у родинних зв'язках з власником. Слід відмітити, що наймані працівники повинні дотримуватись Статуту господарства, адже ним регулюються відносини між фермером і найманими працівниками, а також положення щодо охорони власності господарства, дбайливого ставлення до землі тощо.

Законодавство не містить норми, за якою регулюється частка найманої праці в фермерському господарстві. Позитивною рисою нового Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року є правомірні вимоги норми пункту 1 статті 27, що трудові відносини у фермерському господарстві базуються на праці членів господарства, адже йдеться про сімейно-родинне трудове об'єднання. Проте законодавством надано право фермерському господарству у разі виробничої потреби залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом).

Звичайно, враховуючи родинний склад членів фермерського господарства і презумпцію їх добрих взаємних стосунків, їх трудові права та обов'язки повинні розумно поєднуватись і суміщатись, що також оговорюється в зазначених документах. На нашу думку, що правила внутрішнього трудового розпорядку можуть

включати такі розділи: загальні положення, порядок прийому і припинення членства в фермерському господарстві, основні права та обов'язки його членів, робочий час і час відпочинку, оплату праці і розподіл прибутків, матеріальну відповідальність, охорону праці і соціальні права, порядок розгляду спорів. Фермерське господарство – це, як правило, невеликий колектив родичів, тому не завжди ефективно нав'язувати їм застосування норм трудового права. Проте такого роду локальний нормативно-правовий стан повинен регулювати не тільки трудові, а й інші внутрішні відносини в господарстві (управлінські, земельні, майнові).

Праця в сільському господарстві є не чим іншим, як землекористуванням, а його раціональність є такою трудовою діяльністю, яка є екологічно обґрунтованою і більш доцільною. З огляду на це трудові відносини в сільському господарстві органічно поєднуються з земельними відносинами. Природні властивості сільсько-господарської праці завжди будуть відрізняти її від праці в промисловості, а тому вимагати спеціальної правової регламентації. Слід зауважити, що згідно з пунктом один статті 27 Закону України «Про фермерське господарство» трудові відносини у фермерському господарстві ґрунтуються на праці його членів. На мою думку, ця позиція правомірна, адже праця в сільському господарстві вимагає повсякденної віддачі. Матеріальна та дисциплінарна відповідальність членів господарства, заходи впливу регулюються статутами та Правилами внутрішнього розпорядку.

На членів фермерського господарства не поширюється законодавство про працю. Проте, самостійно регламентуючи свій трудовий статус, вони можуть запозичити ідеї певних норм трудового законодавства. У фермерських господарствах трудові відносини можуть регламентуватись різним чином, але деякі загальні принципи мусять бути однаковими для всіх. Так, наприклад, члени фермерського господарства оплату праці одержують шляхом розподілу натуральних і грошових доходів господарства, а не заробітку – щомісячну плату у заздалегідь визначених розмірах. Тому йдеться саме про їх «оплату праці», а не про їх заробітну плату (її отримують наймані працівники). У випадку заподіяння шкоди фермерському господарству її членом, відповідальність несе винний.

Оплата праці громадян, які працюють у фермерському господарстві за трудовим договором (контрактом), включається до складу поточних витрат та здійснюється господарством у першу чергу. Вона не залежить від результатів роботи господарства, якщо на це немає особливої угоди, але не повинна бути нижчою за встановлений державою розмір мінімальної заробітної плати і передбачену законом тривалість щорічної відпустки [8, С. 80–82].

Трудовий договір (контракт) укладається з найманими працівниками у письмовій формі. В ньому необхідно зазначити термін дії договору, умови праці та відпочинку (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка, форми оплати праці та її розміри, харчування тощо). Сторонами в договорі слід вважати: фермерське господарство (в особі його голови) і особу, яка залучається до роботи в господарстві. Це підтверджується пунктом два статті 4 Закону України «Про фермерське господарство», в якому йдеться про те, що голова представляє інтереси господарства

перед підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами; та п. 5 ст. 27 вказаного Закону, в якому зазначається, що він також несе відповідальність за створення безпечних умов праці, забезпечує дотримання вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки для членів свого господарства і громадян, з якими укладено трудовий договір.

Працівники, які виконують певну роботу в фермерському господарстві на підставі трудового договору (контракту), повинні дотримуватись і статутних норм щодо організації та оплати праці. На мою думку, для цієї категорії працівників слід передбачати особливі правила і норми поведінки в трудових колективах, які повинні бути закріплені в статуті господарства, його Правилах внутрішнього розпорядку та інших внутрішніх правових актах.

Члени фермерського господарства та наймані працівники (якщо це їх основна робота) повинні мати трудову книжку. Вона є основним документом, що підтверджує їх стаж роботи. До трудової книжки заносяться відомості про роботу, заохочення та нагороди за успіхи в роботі. Відомості про стягнення до трудової книжки не заносяться. Але в ній робиться запис про звільнення з роботи із зазначенням причини та з посиланням на відповідну статтю законодавства [6, с. 304].

Також наголошую, що фермерське господарство, як і кожна юридична особа України, несе матеріальну відповідальність за шкоду, каліцтво або інше ушкодження здоров'я, які пов'язані з виконанням ними своїх трудових обов'язків, заподіяні його членам та особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

Всі трудові спори, тобто розбіжності між суб'єктами трудових відносин, вирішуються судами. Це можуть бути спори як стосовно членів фермерського господарства, так і найманих працівників. Вони можуть стосуватися організації, дисципліни, оплати праці тощо. Оскільки в цих господарствах немає комісії з трудових спорів, такі спори відразу вирішує суд. Розглядаються вони за заявою працівника господарства [7, с. 65].

Таким чином, на нашу думку, зараз в нашій країні назріла потреба у повноцінному та ефективному існуванні фермерського господарства, а це можливо з урахуванням двох специфічних його складових – по-перше, це розвиток самостійного і своєрідного українського інституту фермерського господарства, що відповідає усім вимогам сучасності, та, по-друге, правильне застосування у вітчизняній практиці вже існуючого світового досвіду у цій галузі. Ми вважаємо, що правильне поєднання саме цих двох складових і є фундаментом для надійного закріплення і подальшого ефективного розвитку трудових відносин у фермерському господарстві майбутньої України.

Література

1. Титова Н.І. Фермерство в Україні : основні правові засади. Питання та відповіді / Н.І. Титова. – Львів, 1998. – 184 с.;
2. Кодекс законів про працю України // Законодавство України про працю // Упоряд. І.В. Зуб. – К., 1999. – 45 с.;
3. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. (зі змінами від 21.10.2009) // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 973-IV;
4. Болотіна Н.Б. Трудовий договір за законодавством України :

навч. посібник / *Н.Б. Болотіна*. – К. : Вид-во А.В. Паливода, 2002. – 124 с.; **5.** Основи трудового права України / За ред. П.Д. Пилипенка. – Львів : «Магнолія плюс», 2006. – 276 с.; **6.** Венедиктов В.С. Трудовое право Украины / В.С. Венедиктов. – Харьков : Консум, 2004. – 304 с.; **7.** Венедиктов В.С. Трудовое право Украины / В.С. Венедиктов. – Харьков : Консум, 2006. – 178 с.; **8.** Уркевич В.Ю. Правові аспекти членства в особистому селянському господарстві / В.Ю. Уркевич // Право України. – 2005. – № 1. – С. 80–82.